

Molnár Géza

AZ ÁRTÉRI GAZDÁLKODÁS

A Kárpát-medencei gazdasági-politikai kontinuitás alapja. VIII. rész

Az újkori folyószabályozás lényege és hatásainak rövid összefoglalása

A napjainkban is alkalmazott folyószabályozási módszer közismert. Célja: az árvizek gyors levezetése; lényege: a folyó gátak közé szorítása, esésének növelése kanyarulatainak átvágása. Ezt kell kiegészíteni a mocsarak, illetve később a belvizek lecsapolását biztosító, majd utóbb egy öntözőcsatorna-rendszerrel. E munkálatok történetéről több összefoglaló tanulmány is megjelent. (Károlyi-Nemes 1975. I.-II., Károlyi-Nemes-Pálhidy 1976., Botár-Károlyi 1971. I.-II., Lászlóffy 1982.) A munkálatok tényleges hatásait azonban részletesen ismertetnünk kell.

Ma, ha a tiszaszabályozás következményeiről szó esik, általában annak előnyeit szokás felsorolni. Ennek megfelelően vizsgáljuk meg közelebbről e munkálatok hasznait:

"A Tiszának és mellékfolyóinak az előzőekben ismertetett "szabályozása" hatalmas változásokkal járt. A kereken 2 millió hektárra rúgó ősi árterületek rendszeres, szinte évenként megismétlődő elárasztásának megszüntetése nemcsak a mezőgazdaság és a közlekedés fejlődésének útját nyitotta meg. Jelentősége ennél is nagyobb: megteremtette a kulturális felemelkedés lehetőségét." (Lászlóffy 1982. 245. oldal.)

A fenti sorok igen jól mutatják, hogy a ma embere - s itt nemcsak, és nem is elsősorban a szakmabeliekre, azaz a vízmérnökökre kell gondolnunk -, hogyan vélekedik nagy általánosságban a Tisza "szabályozásáról", a XIX. században azonban ez nem volt ilyen egyértelmű. Még Széchenyi István is, aki e kérdésben a végső szót kimondta - legalábbis a ma általánosan elfogadott nézet szerint -, két lehetséges megoldást is tanulmányozott. Azt, hogy végül is miért Vásárhelyi Pál elgondolása mellett döntött, ma így (is) látják:

"Való igaz, hogy Széchenyi István nemcsak Vásárhelyi Pál "mediterrán" - tehát nem éppen "nyugatról importált" építési rendszerét tanulmányozta, hanem Beszédes Józsefnek az ősi ártéri gazdálkodást feleleveníteni szándékozó, bár azt módosító elgondolásrendszerét is. Vásárhelyi koncepciója mellett döntött, mert az nagyobb termelési biztonságot adott, és a földek tulajdonosai - a dolgozó parasztok vagy a nagybirtokosok egyaránt - akik az építkezéshez a pénzt adták, és akik ettől várták gazdaságuk fellendülését, e megoldásban látták jövőjüket. Nem is hiába: a magyar mezőgazdaság 1867. és 1913. között olyan fokozott ütemben növelhette termelési értékét, amire sem addig, sem azóta nem volt példa hazánkban. Beszédes József elgondolása sem maradt azonban egészen figyelmen kívül. Az öntözéses gazdálkodás lényegében ennek kifejezője. Csak nem "ómagyar" módon, hanem korszerű és termelékeny eszközökkel..."

...Ma már nem fokokon át terelgetjük a vizet, hanem duzzasztóműveket, szivattyútelepeket, vízátbocsátó zsilipeket építünk, nem árasztással pazaroljuk a vizet, hanem esőt utánozva adagoljuk a növényzet szükséglete szerint" (Vágás 1989.)

A Tisza szabályozása tehát minden tekintetben helyes volt, és csak előnnyel járt, illetőleg a jelentkező kár nem a módszer lényegéből, hanem hibás végrehajtásából fakadt. Ezek szerint a szabályozások eredményei kétségbevonhatatlanok (Lászlóffy 1982 247. oldal, Iványi Bertalan nyomán).

A tények azonban, mint látni fogjuk, ellentmondanak e vélekedéseknek, éppen ezért érdemes e "nagy természetátalakító munka" tényleges hatásainak összefoglalását a fenti állítások tételes cáfolatával kezdeni:

Az első lényeges mozzanat, amit itt ki kell emelni a következő: "A kereken kétmillió hektárra rúgó ősi árterület rendszeres, szinte évenként megismétlődő elárasztásának megszüntetése" nem a "mezőgazdaság és a közlekedés fejlődésének", hanem megváltozásának "útját nyitotta meg", ami az adott esetben először is azt jelenti, hogy egy, az adott természeti folyamatokhoz messzemenően alkalmazkodó, azokat lehetőség szerint kiterjesztő gazdálkodási forma, és az ennek megfelelő közlekedés helyét egy más jellegű, a természet megváltoztatásán, elpusztításán alapuló mezőgazdaság és közlekedés váltja fel.

Az ártér - mint arra korábban már többször rámutattunk - eredendően nem kietlen mocsárvilág, gazdátlan és hasznosíthatatlan "vadvízország" volt. Gazdasági hasznosítása gyakorlatilag az államalapítás korától nyomon követhető; kora-árpádkori okleveleink pedig egyértelműen utalnak rá. (Pl.: a garamszentbenedeki apátság alapítólevele 1075-ből.) Az egész középkor folyamán egy olyan fejlett gazdasági rendszer működött a Kárpát-medence folyói mentén, mely elsődlegesen az ártéren zajló természeti folyamatokat - így az árvizeket, a folyók áradását-apadását, természetes lélegzését - használta fel, s így biztosította annak hasznosítását. E rendszer a korszak végére összeomlott, ennek ellenére azonban elvileg éppúgy "korszerűsíthető", "fejleszthető" és (a saját korlátai között) "gépesíthető" lett volna, mint a szántóföldi művelés - ha a "korszerűsítés", "fejlesztés" és "gépesítés" nem jelentene egyben "elszerveletlenítést" is. Érdekes adalék e kérdéshez, hogy a természet- illetve környezetvédő mozgalmak a "fenntartható fejlődés" kulcsmozzanatát éppen abban látják, hogy sikerül-e a jelenlegi nyitott, önmaga alapjaitól elkülönült, azokat hulladékkal terhelő és fokozatosan felemészítő, azaz szerveetlen "ipari", "gazdasági" és "társadalmi" szerkezeteket hulladékaikat nyersanyagként visszaforgató, zárt, önfenntartó és fejlesztő, azaz szerves rendszerre alakítaniuk. Ezek a kísérletek azonban eleve kudarcra vannak ítélve, mert - miképp a hagyományos gazdálkodások története mutatja - a ma "fejlődés"-nek nevezett folyamat éppen azokon a rövidtávú előnyökön alapul, amelyet csak egy elszerveetlenülő, saját erőforrásait felélő és elpazarló rablógazdálkodás nyújthat. E gazdálkodás mindkét oldala tettenérhető a folyószabályozások során: az első a természeti folyamatok erőszakos megváltoztatása, a "természet kirablása" és "elpusztítása", a második pedig a korábban természetes környezetben élő emberek folyamatos "kirablása", szakszóval "kizsákmányolása". A későbbiekben mindkét mozzanattal

részletesen foglalkozunk majd. A lényeg tehát, hogy a folyószabályozások nem a mezőgazdaság kiteljesedésének, a szó eredeti értelmében vett fejlődésének útját nyitották meg, csak az ágazat megváltoztatását tették lehetővé.

E változások másik jelentős mozzanata, hogy a korábbi, rendkívül gazdag és változatos termékszerkezet fokozatosan leépül, egyneműsödik. A termelés csak egy-két támogatott növényfélésegre korlátozódik. Ennek megfelelően változnak a termelési, táplálkozási, építkezési stb. szokások, ezek is fokozatosan egyoldalúvá válnak, vagyis az adott esetben **nem beszélhetünk "kulturális felemelkedésről", sőt éppen ellenkezőleg: a magyarországi folyók, így a Tisza szabályozása is - értve ezen a vizek gátak közé szorítását -, a korábbi magas műveltség összeomlását teszi teljessé, azaz nem a kultúra felemelkedését segíti elő, hanem a leépülését sietteti. Amennyivel gazdagabb, sokszínűbb, étellel telibb a folyóink ártere és az ott élők műveltsége a természetes állapotok megőrzése és kiteljesítése mellett, annival szegényesebb, egysíkúbb mind a gazdálkodás, mind a művelődés a mai lecsupaszított, "szántófölddé változtatott" árterén.** E tételt nem is kellene bővebben magyaráznunk, ha a Tisza-szabályozást - és általában a "mezőgazdaság fejlődését", az "Alföld kulturális felemelkedését" nem szakítanánk ki a mindennapi életünkől elvont "tudományos" tételként tárgyalva azt. Hiszen a hétköznapi életben teljesen magától értetődően azonosítjuk az embert a környezetével. A rendezetlen, elvadult porta, a szemetes udvar, lépcsőház, piszkos lakás láttán nemcsak a körülményekről alakítunk ki lesújtó véleményt, hanem a benne élő emberről is. Nincs ez másként akkor sem, ha tágabb összefüggésekben vesszük szemügyre a dolgokat. Az egyneműsített, lecsupaszított mezőség, a pusztává tett árteréppé úgy jellemzi az ott élőket, mint a szemetes udvar, felmosatlan lépcsőház vagy a rendezetlen porta.

E "fejlődés" másik lényeges mozzanatára épp Vágás István mutat rá, amikor a "termelési érték", azaz a természetlagok növekedésével azonosítja azt. Ez az értelmezés ma már általánossá vált, ugyanakkor azonban nem lenne szabad elfeledkeznünk arról, hogy a mennyiségi gyarapodás nem jelent szükségszerűen előnyös minőségi változást is. Erről - hogy megint egy hétköznapi példával hozakodjak elő - igen sok elhízott ember tudna nyilatkozni. Nem hiszem, hogy testsúlyuk jelentős gyarapodását előnyként élnék meg. A fejlődés értékelésekor azonban az elemzők következetesen ezt teszik, anélkül, hogy megvizsgálják, mivel is jár ez a mennyiségi növekedés, és milyen folyamatokat indít el. E kérdés lényegét korábban már érintettük, de mivel jelen esetben az egész témakör egyik leglényegesebb mozzanatáról van szó, idézzük fel még egyszer, most már kicsit kibővítve a korábban mondottakat:

Az árter élővilága rendkívül sokszínű és gazdag. Ez azzal magyarázható, hogy természetes körülmények között az árterén már igen csekély, néhány centiméteres szintkülönbség is más-más növényeknek, növénytársulásoknak és ez alapján más állatfajoknak biztosítja a legkedvezőbb életfeltételeket. Az árterei gazdálkodás során az ember ezekhez a körülményekhez alkalmazkodott, oly módon, hogy lehetőség szerint az árteren előforduló összes növény- és állatfajt hasznosította. Gazdálkodásának lényege az árterén megtelepedett valamennyi élőlény életfeltételeinek javítása volt. Amikor a XIX. században az árteret felszámolták, elpusztították ezt a csodálatosan gazdag élővilágot is (ezt sajnos szó szerint kell érteni, mert a későbbiekben meghagyott hullám-

tér a korábbi árterrel csak igen nagy fenntartásokkal vehető össze), és itt nemcsak a növényekre és az állatokra kell gondolnunk. Andrásfalvy Bertalan mutatta ki már többször idézett művében, hogy az árterén élő emberek pontosan úgy válaszoltak az életterük megváltozására, mint bármelyik növény vagy állatfaj, azaz kipusztultak. Az árterek lakossága két-három emberöltő alatt teljesen kicserélődött. Ez azonban nem minden. Az új körülmények között a korábbi "termények" legnagyobb része elvesztette életterét. Hasonló sorsra jutott számos haszonállat is - elég ha csak a halakra gondolunk. - A mezőgazdasági termelés tehát sokkal kevesebb termékre korlátozódott. A mennyiségi felhalmozás a korábbi csodálatosan gazdag és sokrétű termékszerkezet feladásával, monotonná válásával járt együtt. Ez az eredmény természetesen máshol is érezte hatását. Elég ha csak a táplálkozási szokások megváltozására utalunk. A rendkívül egysíkú, egészségtelen táplálkozás, a magyarosch étrend részben e változások következménye. És a somnak itt még nincs vége. Az egysíkú termékszerkezet, a hatalmas táblákon termesztett egynemű növények nem élhetnek meg vegyszerek nélkül, ami végső soron azt jelenti, hogy a mai mezőgazdaság rendszerét csak nagy erőfeszítések árán, mesterségesen lehet fenntartani, és maga a rendszer csak addig fog fennmaradni, amíg a szükséges energiamennyiséget biztosítani tudjuk. És az adott esetben bizony nem kevés energiáról van szó! Gondoljuk csak végig!

- 1.) Távol kell tartanunk az árvizet a földektől;
- 2.) a fakadó vizeket, a belvizet le kell róla vezetnünk, a folyóba át kell emelnünk;
- 3.) a nyári hónapokban öntözővizet kell biztosítanunk;
- 4.) műtrágyákkal kell fenntartanunk a terület termőképességét;
- 5.) a felhasznált kemikáliák mérgezik a talajt és a talajvizet, végső soron pedig használhatatlanná teszik a felszínközeli ivóvízbázisokat;
- 6.) az ártereitől megfosztott folyó öntisztulási képessége csökken, az egyre erőteljesebb szennyezés így a lakossági és az ipari vízkivételt is veszélyezteti;
- 7.) az elszennyezett ivóvízbázisok helyett a vízigények egy jelentős részét nagy mélységből kiemelt vízzel kell biztosítani. Az artézi víz felszínre hozatala során azonban a föld mélyében viszonylagos nyugalomban lévő, vagy csak lassan szivárgó víz áramlási sebessége megnő, és egyre nagyobb mennyiségű ásványi sót old ki környezetéből. Megjelennek a "természetes" eredetű nehézfémek elsősorban az arzén, melyektől nagy ráfordítással kell megtisztítani a vizet;

Folytassuk tovább a sort? Nem érdemes. Ennyiből is világosan látható, hogy a mezőgazdaság említett "fejlődése" csak mennyiségi növekedést jelentett, ez a növekedés ráadásul a minőség romlásával, a korábbi sokszínű és gazdag termékszerkezet összeomlásával járt együtt, emellett pedig csak sokszoros erőfeszítéssel lehetett létrehozni, és lehet továbbra is fenntartani.

Érdekes adalékot szolgáltat ehhez a kérdéshez a következő összehasonlítás:

"Az USA modern mezőgazdasága Mexikóéval összehasonlítva kukoricatermelés esetén kb. ötször akkora természetlaghoz huszonnégyszer annyi gépet és eszközt, továbbá öntözővizet, kemikáliát, stb. használ. Az egységnyi termék előállítására eső energiafelhasználás 16,8-szeres. A neme-

sített növények, állatok genetikailag instabilak, általában érzékenyek, s a nagy monokultúrák a fertőzések, kártevők jó táptalajai. Az új változatok kinemesítéséhez szükség van az ősi vad növényekre, de ha termelésbe vonjuk életterületet, hol maradnak fenn? (Förster 1987. 78. o.)

Az Amerikai Egyesült Államok "korszerű" mezőgazdasága tehát majd tizenhatszert annyi energiát használ fel ahhoz, hogy ötször nagyobb termésátlagot érjen el, mint az elavult mexikói gazdaság, és eközben "genetikailag instabil" növényeket, állatokat "termel". Ugyanakkor ez az arány, ha a hagyományos gazdaságot hasonlítjuk össze "modern" utódával, nagyságrendekkel nagyobb.

Érdemes ebből a szempontból szemügyre venni a mai és az ősi vízrendezések közötti különbséget. Idézzük még egyszer ezzel összefüggésben Vágás István szavait:

"...Ma már nem fokokon át terelgetjük a vizet, hanem duzzasztóműveket, szivattyútelepeket, vízátbocsátó zsilipeket építünk, nem árasztással pazaroljuk a vizet, hanem esőt utánozva adagoljuk a növényzet szükséglete szerint." (Vágás 1989.)

Azaz, amihez korábban csak egy egyszerű csatorna-rendszer kiépítésére és karbantartására volt szükség, most duzzasztóműveket, vagyis vízlépcsőket, szivattyútelepeket, vízátbocsátó zsilipeket kell létesíteni és működtetni, természetesen a csatornákon felül. - Vegyük figyelembe azt is, hogy míg korábban a fokok egyaránt szolgálták a "természetes rét-és legelőöntözés"-t valamint az ár- és belvíz-mentesítést, addig ma ehhez két elkülönült csatornahálózatra van szükség. - Összesítve: egykor a természet mozgatta a gazdálkodás alapjául szolgáló vízmennyiséget, az ember csak a keringő víz útját jelölte ki, ma korszerű eszközeinkkel magunk "szivattyúzzuk", és "terelgetjük" a vizet, általában a természeti folyamatok ellenében. És épp itt van a lényeg! Amíg a működő ártéri gazdálkodás mellett az ártér hasznosíthatóvá tétele érdekében az ember a természeti folyamatokat teljesítette ki, és a haszonvételeket maguk a folyamatok tették lehetővé, addig ma, ugyanezt a célt a természeti folyamatok ellenében kívánjuk megvalósítani, azaz a befektetett energia nagy részét arra fecserejlük, hogy semlegesítsük azokat az erőket, melyek korábban az élet, és vele együtt a gazdálkodás lehetőségét biztosították az ártéren! Hogy ez mennyire így van, és hogy a mai ember szemlélete e téren mennyire torz, igazolja az idézet másik fele, mely szerint "ma nem árasztással pazaroljuk a vizet..." Vágás István pár sorral alább beszámol arról, hogy a gátak öt-hat köbkméter (2-3 balatonnyi) vizet tartanak távol a földektől, azaz egy-egy árvizes periódus (vagy év) alkalmával ennyit vezetnek le a folyóink. Ennek tudatában már csak azt a kérdést kell eldönteni, mi tekinthető pazarlásnak: ha a vizet az ártéren a lehetőségekhez mérten szétterítjük, és csak a felesleget engedjük lefolyani, vagy ha teljesen levezetjük?

Érdemes tételesen is áttekinteni az "ősi vízrendezések" és a mai "vizgazdálkodás" "korszerű" és "termelékeny" eszközei közötti - a korábbiakban feltárt lényegi különbségeket:

- 1.) Korábban lehetőség szerint a teljes árhullámot visszatartották és hasznosították, ezzel szemben ma majdnem teljes egészében levezetik.
- 2.) A fokrendszer működtetésekor egy egységes, a vizet szétteríteni, majd levezetni képes csatornahálózat segítségével valósították meg a terület vízrendezését, ma ehhez két egymástól elkülönített csatorna-rendszerre van szükség.

3.) A középkori vízrendszerben a víz jelentősebb emberi beavatkozás nélkül, a maga sajátos törvényszerűségei alapján keringett, ezzel szemben ma, a "fejlettebb" vízgazdálkodás mellett ugyanezt csak vízlépcsők, duzzasztóművek és szivattyúk segítségével lehet elérni.

4.) Az ártéri gazdálkodás mellett az ártér gazdasági hasznosítása és a vízrendezés szorosan összekapcsolódott, gyakran el sem lehetett különíteni egymástól az egyes részegységek, pl. a halászat, a növénytermesztés, a gyümölcsösök, az erdők gondozása, illetve az árvízveszély csökkentése érdekében kifejtett tevékenységeket. Ma ezzel szemben nem csak a víz-, erdő-, és mezőgazdálkodás különül el egymástól, hanem a felsorolt ágazatokon belül is pl. a halászat, a növény-, és gyümölcsstermesztés is. És az esetek nagy többségében ez az elkülönülés önálló szervezettrendszerek létét is jelenti, amelyek fenntartása és működtetése felemészti mindazt a hasznot, amit az egyes gazdálkodóegységek meg tudnak termelni.

Az összehasonlításunk persze nem teljes, és nem terjed ki minden részletre, de már ennek alapján is belátható, hogy a mezőgazdaság esetében a szó szoros értelmében vett fejlődésről csak egy igen eltorzult nézőpontra helyezkedve beszélhetünk. A mai mezőgazdasági művelés előfeltételeinek megteremtése sokkal nagyobb erőfeszítéseket igényel, ugyanakkor rendkívüli mértékben pazarolja az erőforrásait. A szükséges energiabefektetés mértéke gyakran meghaladja a gazdaság teljesítőképességét, s a rendszer működéséhez valóban szükséges beruházásokat - ilyennek kell tekintelnünk például a vízlépcsőket is - nem lehet befejezni. Ugyanakkor a mennyiség növelése esetünkben a minőség rovására megy, káros hatásai pedig az élet majd minden területére kiterjednek, azaz a szó valódi értelmében nem fejlődésről, hanem ellenkezőleg, leépülésről beszélhetünk.

A fenti gondolatmenetből kitűnik, hogy a XIX. századi szervezett folyószabályozások vélt előnyei maguk is számtalan negatív mozzanatot hordoznak. Ennek ellenére esetünkben "némi haszonról" beszélhetünk. A következőkben a munkálatok tényleges kárait elemezzük:

A bevezetőben már említettük, hogy a folyók gátak közé szorítása, a mezőgazdaság esetében a rablógazdálkodásra való áttérést, illetve annak kiterjesztését teszi lehetővé. E folyamat következménye kettős, bár az eddig elmondottak alapján mindkét oldala teljesen magától értetődő. Ha az ember és a természet egylényegű, az ember egyszersmind része és egésze a természetnek, akkor mindaz, ami a természetben lejátszódik, szükségszerűen végbe megy az emberek egyéni és társadalmi létében is. Azaz ha azt látjuk, hogy egy gazdálkodási forma a természet kirablásán alapul, akkor meg lehetünk győződve, hogy ebben a gazdasági rendszerben az embert is kirabolják, "kizsákmányolják", ha pedig azt látjuk, hogy a természet fokozatosan leépül, egyre sivárabb lesz, akkor biztosan lehetünk benne, hogy e folyamat az ott élő emberekben, és az ott kibontakozó társadalmakban is lejátszódik.

Ez a következtetés gondolatmenetünk lényegéből fakad, abból a megközelítésből, hogy a hagyományos gondolkodásnak megfelelően az embert a természet részeként és egészeként fogtuk fel!

Ezek után tekintsük át dióhéjban, mi történt az ártér élővilágával, a természettel a folyószabályozásokat követően. Induljunk el a legkézenfekvőbbtől, a víztől:

A Tisza vízjárása a szabályozások után egyenletlenné vált. Ma a Tiszán a folyó vízjátéka, a kisvíz és a nagyvíz közti különbség a Közép-Tiszán szélsőséges esetekben 10-12 méter, de Csongrád magasságában megközelíti a 13 m-t is (1292. cm). Az átlagos vízszintkülönbségek 7-8 méter körül mozognak. (7,23-8,68 m - az adatokat lásd: Lászlóffy 1982. 107. oldal, 5.2 táblázat) Ez a jel egyértelműen arra utal, hogy a folyó kezd időszakos jelleget ölteni. Az esősebb időszakokban a hullámtér rövid időre megtelik, sőt nemegyszer túl is csordul, azután a folyó gyorsan elszállítja a vizet, és a hosszan tartó ismétlődő aszályok alatt még félig sem telik meg a meder.

Az árvízszint emelkedése állandó veszélyhelyzetet teremtett. A gátat áttörő folyó előtéssel fenyegeti az egykori árterét. E veszélyhelyzet egyértelműen a folyószabályozási módszer számlájára írható. Ennek megfelelően a szervezett folyószabályozások legszembetűnőbb káros következménye Szeged 1879. évi pusztulása volt. Az 1879. évi árvízkatasztatófát a szakértők egyértelműen a szabályozások hiányosságaira vezetik vissza. (Botár-Károlyi 1971. II. első fejezet; Dégen-Lászlóffy-Károlyi 1969.) Ez a vélekedés azonban csak részben állja meg a helyét. Az adott esetben természetesen valós hiányosságokról van szó, ez azonban a lényeg nem érinti, azt tudniillik, hogy a szabályozások következtében jelentősen megemelkedett az árvizek szintje, sőt a vízszintemelkedés folyamatossá vált, azaz a Tisza völgyében egyre növekvő árvízveszéllyel kell számolni, amely bármikor, valamilyen tévedés, hiányosság vagy egyéb ok következtében realizálódhat. Az, hogy az adott esetben emellett az árvíz milyen egyéb körülmény idézi elő, nem változtat azon a tényen, hogy magát a veszélyhelyzetet a folyó árvízszintjének emelkedése, azaz az árvizek felduzzasztása idézte elő. Vagyis arról van szó, hogy a víz gátak közé szorítása, mint a folyószabályozások egyik lehetséges módszere, szükségszerűen növeli az árvízveszélyt, és a gátak között felduzzasztott víz jóval nagyobb károkat okoz, ha a védelmi rendszer átszakad. Ennyiben - és csakis ennyiben - valamennyi 1855. után bekövetkezett árvíz a folyószabályozások következménye volt. E tekintetben a választott módszert eleve elhibáztottnak kell tekintenünk, mert a védőgátak sérülése esetén nagyobb károkat okoz, mint amelyek a segítségével kivédhetők.

A folyó vízjárásának megváltozását, mint a szabályozások egyik következményét a vízügyi szakirodalom is számon tartja, bár nem minősíti: eszerint az árvíz szintje a Közép-Tiszán a szabályozás következtében 2-3,5 méterrel emelkedett, a kisvíz szintje viszont a szabályozás előttinél 2-2,5 méterrel alacsonyabb lett. (Lászlóffy 1982. 245-246. oldal.)

E folyamat oka az árvizek esetében elég nyilvánvaló: a kisebb területre beszorított vízoszlop magassága nő. Kérdéses azonban, miért lett alacsonyabb a kisvíz szintje?

A vízügy válasza e kérdésre így hangzik: "Az átvágások kereken 40%-kal megrövidítették a Tisza síksági szakaszának pályáját. Ennek folytán lényegesen megnövekedett a vízszint esése és a folyó munkaereje. Következésképp a meder erősen kimélyült, amiért a kisvízszint ma jelentékeny mértékben alacsonyabb mint a szabályozás előtt." (Lászlóffy 1982. 247. oldal.)

A folyók hordalékszállító képességéről és munkavég-

zéséről itt most nem akarunk vitát nyitni, fel kell hívnunk azonban az olvasó figyelmét arra, hogy e kérdésben megfogalmazódtak a fentitől lényegesen eltérő álláspontok is. Mivel jelen esetben ezen elmélet részletes cáfolata erősíti mondanivalónkat, ezért itt ismertetjük Karl W. Butzernek e mozzanatról alkotott, Lászlóffy Woldemár véleményével ellentétes nézetét:

"Madártávlatból az ártéri folyók kétféle alakot ölthetnek: lehetnek meanderezők vagy szerteágazók. A meanderező folyó hullámvonalban kanyarog árterén, egyre merészebb ívű, vagy eltorzult hurkokat formál. Bár szigetek előfordulhatnak a medrében, a folyó futása egyértelmű, jól meghatározott... Nem tudjuk pontosan, miért meanderezik vagy ágazik szét egy folyó. A folyó medrének mindenesetre az a feladata, hogy a folyó víz- és hordalékhozamát befogadja. A meder szélessége, mélysége, a vízáramlás sebessége a vízhozammal egyszerű exponenciális összefüggésben áll úgy, hogy a vízhozam a meder szélességének, közepes mélységének és a közepes áramlási sebességnek a szorzatával egyenlő. A folyó egy adott pontján tehát a megnövekedett vízhozam nagyobb mederszélességet, -mélységet és vízsebességet követel meg. Mivel a három változó közül az áramlási sebesség a legállandóbb, jelentősebb módosulás a meder szélességének és mélységének változtatásával következhet be. Minden jel arra mutat, hogy a hullámvonalban meanderező folyó szigorú fizikai törvényeknek engedelmeskedik, bármilyen esetlegesnek tűnnek is a meanderek kanyarulatai. A meanderező folyóban a legnagyobb mélységű és vízsebességű helyeket összekötő sadorvonal a folyó külső partjáról a következő kanyarulat külső partjára lendül. Amikor a víz kanyarban áramlik, centrifugális erő lép fel, amely a kanyar külső oldalán megemeli a vízszintet, ezáltal a meanderek hurkaiban megnöveli a víz sebességét. A meanderező folyó egyáltalán nem lassan áramló, munkavégzésre képtelen vízfolyás. Nagyobb a hordalékszállító képessége, mintha egyenes mederben futna.

A kísérletek azt mutatják, hogy valamely, kezdetben egyenes mederben gyorsan kialakulnak a meanderek. Egyforma kanyarok kifejlődéséhez egyöntetű anyag és egyenletes esés kell. Növekvő vízhozamnak vagy esésnek növekvő sugári meanderiv felel meg. Finom szemű anyagban a meanderek mélyek, keskenyek. A durvább szemű anyag könnyebben erodálható, a benne kialakuló medrek szélesek és sekélyek, esésük nagyobb. A meanderező folyók parti- és fenékhordalékában magas az iszap- és agyagtartalom." (Butzer 1986. 181-182. oldal.)

A Tisza, mint arra már utaltunk, tipikus meanderező folyó, a fenti megállapítások tehát rá is vonatkoznak. Azaz a meanderek átvágása nem növelte, ellenkezőleg csökkentette a munkavégző képességét. Ez azonban önmagában nem cáfolja Lászlóffy Woldemár véleményét. A folyó vízjárása a meanderek átvágása után jelentősen változik, és vele együtt megváltozik a víz munkavégzőképessége is. Amíg a meanderező vízfolyás át és átforgatja a talajt, egyik oldalon rombolva, másik oldalon építve azt, lényegében az ártér egészét bejárva, addig a kiegyenesített folyó egyre mélyebbre és mélyebbre vája be magát, a meder alja tehát ténylegesen alacsonyabb lesz. A kisvízszint süllyedésének azonban nem ez az egyedüli oka. Ha alaposabban megfigyeljük a kétféle munkavégzést, azt látjuk, hogy az első esetben a víz energiájának nagy része az ártér talajának átforgatása, "felszántása" során használandó el. A folyó az így átforgatott területen állandósítja a talajvíz szintjét, ami általában nem süllyedhet mélyebbre a legalacsonyabb vizállás szintjénél. A

második esetben azonban az egyre mélyebben beágyazódó vízfolyás fokozatosan elszívja a talajvizet. A talajvíz szintje itt is kapcsolatban marad a folyóval, de mivel az utóbbi szintje egyre alacsonyabb lesz, a talajvíz is egyre fogy; a folyamat végső soron a talaj víztartalékainak teljes levezetéséhez vezethet. Összegezve: amíg a meanderező folyó magasan tartva a talajvíz szintjét, át és átforgatva a rendelkezésre álló árteret a terület vízutánpótlásának lehetőségét teremti meg, addig az egyre mélyebben beágyazódó víz fokozatosan kiszáritja környezetét. Egyszóval úgy mondhatnánk, hogy az első esetben hosszú távon *teremt* a víz, a második esetben pedig *pusztít*. Ugyanakkor a vízszint süllyedésének más oka is van: a folyó kevesebb vizet szállít, azaz hozama csökkent.

De nem csak a folyó vízjárása változott meg jelentős módon, hanem az élővilága is. Vizeink legendás halbőségéről már csak a krónikák regélnek. Hasonló a helyzet az egykori ártéren. Az ártéren élő élőlények eltűntek, átadták a helyüket új, a megváltozott körülményekhez alkalmazkodni tudó növényársulásoknak, illetve állatfajoknak. Ez a folyamat az embert sem kímélte. A Duna mentén lakók között egy új betegség ütötte fel a fejét: az egykézés. Egykor virágzó közösségek sorra összeomlottak. A falvakba idegenek települtek, akik e gyorsan sorvadó településekben akartak megkapaszkodni. A szerves műveltségek egykori kulturális központjai (ilyennek kell tekintenünk például az Ormánságban Kóróst és környékét, vagy a Szamos mentén Csengert és környékét), ma csupán a technikai civilizáció perifériái. De mielőtt a szabályozás társadalmi hatásainak ismertetését elkezdenénk térjünk ki legsúlyosabb és egyben legvitatottabb következménye, a Kárpát-medence és elsősorban az Alföld kiszáritásának tárgyalására.

Az Alföld kiszáritását, az éghajlat káros befolyásolását a vízmérnökök hamis vádnak érzik és ennek megfelelően igen hevesen cáfolják. E cáfolatok értéke azonban kérdéses. Nézzük meg miért:

Egy adott terület vízháztartását a hivatalos, tudományos álláspont szerint a következő elemek határozzák meg: a lehulló csapadék (C), a lefolyás (F) és a párolgás (P). Ezek alapján egy adott terület vízháztartásának (Vt) egyenletét a következő formában írhatjuk le (Péczy 1981. nyomán):

$$Vt = C - (F + P)$$

Így egyszerű megcáfolni a "hamis vádat". Ha egy adott térség vízháztartását csak a lehulló csapadék mennyisége, illetve a lefolyás és a párolgás határozza meg akkor a vádaskodásunk valóban alaptalan, hiszen ebben az esetben az Alföld vízháztartását elsősorban a nagy időjárási frontok határozzák meg. Ez azonban nem így van.

Lászlóffy Woldemár adatai szerint a Tiszán Szegednél a nagyvíz sokévi átlaga 639 cm. Az ennek megfelelő vízhozam a számításaink szerint 2542 köbméter/sec. (A vízhozam értékét a megadott 960 cm-es vízállásnak megfelelő 3820 m³/sec értéket alapul véve számítottuk ki.) - (Lászlóffy 1982. 5.2 táblázat, 106. oldal.) 1941 és 1970 között e közepesen nagy vízállásnál magasabb értéket évente átlagosan 32,6 napig mutatott a szegedi vízmérce. Ez azt jelenti, hogy évente átlag 2.816.640 másodpercen keresztül 2542 köbméternél több víz folyik le Szeged mellett a Tiszán, vagyis 7,16x10⁹ köbméternél, tehát 7,16 köbkilométernél több vizet szállít itt a folyó. Ha ezt a vízmennyiséget a 2 millió hektár alapterületű ártéren szétterítjük, annak minden egyes

négyzetmilliméterére 358 mm magasságú vízszlop jut. Ez a mennyiség az 1970. évi kimagaslóan nagy vízállás mellett 1000-1200 mm-nek megfelelő csapadékátlagot jelentett volna, 1941-ben pedig 1200-1400 mm-t. Természetesen e vízmennyiség egy része az árhullám szétterítése mellett is lefolyt volna, ennek ellenére azt mondhatjuk, hogy az Alföld vízháztartását nemcsak a csapadék, hanem jelentős részben az odaérkező árvizek határozták meg. Az ártér egységnyi területén szétterülő vízszlop átlagos magassága megközelítőleg ugyanannyi, mint az évi csapadékátlag, azaz 500-650 mm körül alakul. A fenti képlet tehát helyesen így festene:

$$Vt = C + \overset{\text{A}}{\text{A}} - (F + P),$$

ahol az "A" az árvizek által szállított és szétterített vízmennyiséget jelöli. Természetesen ezek az adatok csak megközelítően jellemzik a helyzetet. Ugyanakkor meg kell jegyeznünk, hogy az árvizek esetében ma ez a vízmennyiség jó megközelítéssel a vízgyűjtő hegyvidéki szakaszairól lefolyt vízzel azonos, mert az alföldi területekre hulló csapadék a folyóba nem tud bejutni, hanem az egykori ártéren szétterülve belvizet alkot, melynek levezetésére nagyrészt az árhullám levonulása után nyílik mód.

Az Alföldre jutó csapadék, mint arra már utaltunk, évenként, de az éven belül is egyenetlenül oszlik meg. Ennek következtében a jelenlegi helyzetben a csapadékosabb időszakban az egykori ártér nagy részét elborítja a víz, amely - éppúgy mint a XIX. században - a mélyebb területeken összegyűlve pangó vizeket alkot. Ezeket a szántóművelés biztosítása érdekében le kell vezetni. Erre szolgálnak a belvízlevezető csatornák, melyek segítségével a vizet összegyűjtik és a folyóba emelik. A szárazabb időszakokban - mivel a területre hulló csapadék nagy részét mesterségesen, és a lehető legteljesebb mértékben levezettük - aszály sújtja az Alföldet. Ilyen körülmények között az egykori ártér ma egyaránt szenved a víztől és annak hiányától.

Az árvizek gyors levezetése ténylegesen a legjelentősebb vízutánpótlásától fosztja meg e területet, kiszáritja azt, függetlenül attól, hogy az éghajlat egészére milyen hatással van. Az Alföld kiszáritása tény, cáfolni nem, csak elhallgatni lehet. Ugyanakkor azonban az éghajlat káros befolyásolása is igaznak bizonyult. A Kárpát-medence középső részén szétterülő nagyobb víztömegek jelentősen csökkentették a terület közismerten nagy páraéhségét, a belőlük elpárolgó, illetve az erdők által elpárologtatott víz pedig növelte a helyi jellegű csapadék mennyiségét, egy része pedig a Kárpátok koszorújának ütközve az Alföldre futó folyók vízgyűjtőjében csapódott ki. Az árterek elöntése tehát kedvezően befolyásolta az éghajlatot. A kiöntések megakadályozásával e hatásokat megszüntették, azaz nemcsak a vízutánpótlástól vágták el az Alföldet, hanem jellegzetes mezoklimáját is megsemmisítették.

Az 1980-as évek hosszantartó aszályaiért ezek szerint csak annyiban felelős a "Jóisten", amennyiben megteremtette az embert.

A nyári időszakban fellépő, az ártéren és a folyók medrében egyaránt jelentkező vízhiány feltűnt a mai kor vízmérnökeinek is. Meg is találták a "megfelelő" ellenszert: a folyók vízlépcsőzését, azaz a folyócsatormázást. A vízlépcsőkkel kapcsolatos ellenvetésekről, káros hatásairól a Bős-Nagymarosi Vízlépcsőrendszer kapcsán tudomást szerezhetek az érdeklődők, ezek részletes tárgyalásától ezért most eltekintünk. Meg kell azonban jegyeznünk azt, hogy a víz-

lépcsők nem a fokrendszerrel vethetők össze, mint azt többen szeretnék elhiteni velünk (lásd: Vágás 1989., Károlyi-Nemes-Pálhidy 1976.), hanem a malomgátakkal, amelyek az adott térségben állandósították az árvízi viszonyokat. A különbség a két gát között csupán annyi, hogy az előbbiek hatása nagyobb területeket érint. Idézzük fel itt még egyszer Huszár Máttyás megállapítását, aki a malomgátakkal kapcsolatban a következőkre hívta fel a figyelmet: *"A keresztgátak veszedelmes következménye éppen az, hogy a mederfenék a gát magasságával arányosan hosszanti irányban feltöltődik, és - egészen a visszaduzzasztás határáig - megemelkedik maga a folyóágy is."*

A tiszaszabályozás káros természeti hatásai közül utolsóként a belvízről emlékezünk meg. A folyók mellett magasodó gátak nemcsak a hegyvidékről lezúduló vizet zárják maguk közé, hanem, akárcsak az övzátonyok, elállják az ártérre hulló csapadék és a fakadó vizek útját, így azok az ártéren rekednek. Levezetésükről folyamatosan gondoskodni kell. Ehhez szerteágazó csatornahálózat kiépítésére van szükség. Ezek a csatornák azután összegyűjtik a földekről lefolyó valamennyi szennyeződést, elsősorban a műtrágyák maradványait és a folyóba vezetik.

Ez azonban csak töredéke az általuk okozott kárnak. A korábbi időszakokban ugyanis vizüket öntözésre is felhasználták, jelentősen elősegítve az öntözött területek szikesedését. Ezt a folyamatot, melyet az "esőt utánozó" folyamatos öntözés is elősegít, másodlagos szikesedésnek nevezzük. A belvizek tehát a közvetlenül jelentkező károk mellett közvetve is súlyos gondokat jelentenek. Emlékezzünk vissza az ártéri gazdálkodás és az öntözéses földművelés összevetésénél elmondottakra. Az öntözés a Tigris és az Eufrátesz völgyében is a folyóvölgyek elszikesedéséhez, terméketlenné válásához vezetett.

Mezopotámia történelme más szempontból is tanulságos lehet a számunkra. Az i.e. 4. évezred környékén ez a terület is az erdőssztyeppe éghajlati övébe esett. Az erdők eltűnését követően megkezdődött a térség lassú kiszáradása, folyóvölgyek gyors feltöltődése, elmocsarasodása. Ez ellen - éppúgy, mint ma Magyarországon - a folyók gátak közé szorításával és öntözőművek kiépítésével próbáltak meg védekezni. Az eredmény ismert, ma is ellenőrizhető. Ugyanez vár a magyar Alföldre is, azzal az alig elhanyagolható eltéréssel, hogy a Kárpátok erdősegeinek teljes kiirtását követően sem a Tisza, sem a mellékfolyói nem fognak vizet szállítani a nyári, szárazabb időszakokban. Az elmúlt években a kisvíz a Tisza medrét Szolnoknál még félig sem töltötte meg, és feljebb is csak a két vízlépcsőnek köszönhetően telt meg a meder, de ott szinte állt a víz. A Körösök esetében még rosszabb volt a helyzet. 1985 telén Gyománál a békésszentandrászi zsilipek megnyitása után alig maradt víz a folyóban. Ezek a jelek egyértelműen arra utalnak, hogy az **Alföld nagyobb vízfolyásai is kezdenek időszakos jelleget ölteni. Azaz a huszonnegyedik órában vagyunk, most kell tennünk valamit annak érdekében, hogy az Alföld végletes kiszáradását, elszivatagosodását megakadályozzuk.**

Az igazsághoz hozzátartozik az is, hogy az itt felsorolt természeti hatások - bár valamennyi a folyószabályozás folyamánya - mégsem írhatók egyértelműen a "vízmérnökök" számlájára. Az a folyamat, mely a XIX. századi folyószabályozásokhoz vezetett, már jóval korábban, a XIV-XV.

század körüli időszakban megindult. Ekkor kezdődött meg az ártér lassú átváltozása, mely - mint azt az előző fejezetben láthattuk - a török háborúkat követő évszázadban gyorsult fel, s ennek hatására a XIX. század elejére az ártér "vadvízországá" vált. A folyószabályozások tervezői tehát nem egy virágzó gazdálkodást vertek szét, hanem egy kietlen mocsárvilágot igyekeztek felszámolni, termővé tenni. Hogy ez nem sikerülhetett, illetve, hogy csak rövid távon tudták a felmerülő gondokat orvosolni, az elsődlegesen annak köszönhető, hogy abból a téves feltevésből indultak ki, miszerint az Alföld XIX. századi állapota maga a természetes állapot, és hogy a sárrétekekkel, lápokkal, pangó mocsarakkal telt ártér ősidőktől fogva borítja az Alföldet. Ennek megfelelően a táj termővé tételét az ártér felszámolásával kívánták megoldani, szemben a korábbi gazdálkodási formákkal, melyek során inkább a terület gazdasági hasznosítására törekedtek. A két megközelítés alapvetően különbözik egymástól. E különbségre már többször felhívtuk a figyelmet. Itt csak egy rövid gondolattal szeretnénk kiegészíteni a korábban elmondottakat. **Az ártéren folytatott mezőgazdálkodás tárgyát - a termőföldet - csak nagy erőfeszítések árán, mesterségesen tudjuk biztosítani. Ennek során távol kell tartanunk a földtől az éltető vizet, alföldnyi területet kell megfosztanunk természetes vízutánpótlásától. Mindezt olyan éghajlaton, ahol általában szélsőségesen nedves és száraz időszakok váltják egymást. Ilyen körülmények között a mai mezőgazdaságot hosszú távon fenntartani nem lehet. Ahhoz tehát, hogy hosszú időre biztosítani tudjuk az élet kibontakozásának (lassan úgy is fogalmazhatunk, hogy visszatérésének) lehetőségét a Kárpát-medencében, át kell alakítanunk a mezőgazdaság és víz-gazdálkodás mai módszereit és szervezetrendszerét.**

A továbbiak érdekében be kell látnunk, hogy a XIX. század közepétől alkalmazott folyószabályozás további fentartása katasztrófához vezethet. Az ártér elvizesedése ellen nem csak a víz levezetésével, a folyó gátak közé szorításával lehet védekezni. Vannak más módszerek is, melyek napjainkban is alkalmazhatók lennének, igaz felelevenítésük mérhetetlen áldozatot kíván, de enélkül elpusztítjuk népünk bölcsőjét és életerét, a Kárpát-medencét. Ha ugyanis a terület kiszáradása átbillen a holtpontra - a ma feltételezett globális felmelegedéssel, és az ezzel járó lassú kiszáradással számolva - a folyamatokat már nem fogjuk tudni vissza-fordítani. Ezen még az sem változtat majd, ha időszakonként bőven öntözik esők a térséget, mert **vízfolyásainkat úgy alakítottuk át, hogy azok az érkező csapadékokat a lehető legrövidebb idő alatt levezessék. Így sem a folyóink, sem az ártereink, sem az erdők nélküli, lecsupaszított hegyeink, nem képesek, illetve nem lesznek képesek arra, hogy visszatartsák a vizet. Amennyiben ténylegesen gazdálkodni akarunk a vízzel (Bár ma fennhangon hirdetjük, hogy korszerű és termelékeny eszközökkel gazdálkodunk a vízzel, a lehulló csapadékfelesleg gyors és lehetőség szerint teljes levezetését mi mindennek neveznénk, csak vízgazdálkodásnak nem. Az az ágazat, mely egyetlen nagyobb árhullám idején 5-6 köbkilométernyi vizet vezet le az Alföldről, mindent tesz, csak éppen nem gazdálkodik a vízzel.), nem annak levezetésére, hanem visszatartására kell törekednünk. Hogy ezt miképpen lehetne megvalósítani, a következő fejezet témája lesz. Előbb azonban térjünk ki a folyószabályozások társadalmi hatásaira:**

Az ártéri gazdálkodás mellett, mint láttuk, teljesen más volt a föld és a természeti javak értéke, mint a szabályo-

zások után. A jómódot nem a nagy földterület, hanem a természettel való együttműködés biztosította. A szabályozások következtében ennek lehetőségei megszűntek, azaz az árterek népe "vagyon" nélkül maradt, cselédsorba süllyedt. Az ártéri gazdálkodás sokkal több embernek "teremtett munkahelyet", mint az azt követő szántóföldi gazdálkodás. A magyar parasztság elszegényedése és kiszolgáltatottsága részben a vízrendezések folyamánya volt, évezredes álma a "földhözjutásról" pedig egyszerűen szemfényvesztés. A szántóföld majd ezeréven keresztül a legkevesebb értéket hordozta e tájon. Jelentősége csak a XVII. századtól nőtt meg. Történelemszemléletünk tehát e téren is alapos átértékelésre szorul.

A Kárpát-medencében a tiszaszabályozás jelentette azt az eredeti tőkefelhalmozást, aminek klasszikus példáját Angliában figyelhetjük meg, amikor a felfutó textilipar nyersanyagát biztosító elűzték az angol parasztokat a földjeikről, amelyeken azután legelőket alakítottak ki. A folyamat lényege azonban az angol példán nem érthető meg.

A Kárpát-medencében a szántóföld, mint láttuk, korábban nem számított igazán értékesnek, a tényleges vagyont az ártéri gazdálkodás esetében - és egyébként is a hagyományos gazdálkodási formáknál - a természettel való együttműködés biztosította. Ezt az együttműködést váltja fel a monokulturás nagyüzemi gazdálkodás, aminek eredményeként az árterek népe elveszíti korábbi megélhetését. A mezőgazdaság szerkezetének átalakulása egyrészt a munkaerő egy jelentős részének felszabadulásához, másrészt tőkefelhalmozáshoz vezetett. A folyamat lényege, hogy a természeti javak, természeti erőforrások felélése teremti meg az alapot, mind a tőke, mind pedig a munkaerőfelesleg felszabadulásához. Erről az oldalról szemlélve a történeteket, a tőkefelhalmozás nem más, mint a természeti javak aprópénzre váltása. Maga a folyamat pedig mindig rablógazdálkodással jár együtt. Ugyanakkor a kialakuló rablógazdálkodás már az első pillanatoktól kezdve súlyos gondokkal terhes. A korábbiakban már utaltunk arra, hogy a természeti javak elrablása szükségszerűen kizsákmányolással jár együtt. Nem csak a természetet, de az ott élőket is sújtja a rablógazdálkodás. Az árterek felszámolása, a mezőgazdaság átalakulása során felszabaduló munkaerő jelentős részével nem tudott mit kezdeni sem a gazdaság, sem a társadalom. A "felszabaduló munkaerő" jelentős hányada ennek megfelelően "kitántorgott Amerikába". Az itthon maradottak nagy része cselédsorba került. Ők alkották aztán "a hárommillió koldus országá"-nak koldusait.

Összegezve a tiszaszabályozás, s vele együtt a mezőgazdaság átalakulásának következményeit, megállapíthatjuk, hogy a folyamat olyan ellentmondásokkal terhes, melyek valamennyi eredményét megkérdőjelezzik; káros hatásai messze meghaladják azt a kevéske hasznot, amit tőle rövid távon remélni lehetett, és aminek a gyümölcseit többé-kevésbé már le is szedték.

Takács György BABBA MÁRIA

"...Babba Mária? Hát az... mindenki avval foglalkozik akiket az ember, kikvel barátokzik, akiket üsmer, hát az mind, mindenki evvel... Mindenki ezen a környéken olyan. Mind olyanok, inkább olyanok"
(Szent Kata mámi, Gyimesfelsőlök, Réce-pataka)

Jó tíz évvel ezelőtt rövid írás jelent meg a "Népismereti Dolgozatok"-ban. A szerző Daczó Árpád "A gyimesi Babba Mária"-ról ír tanulmányában, amelynek különleges értékét már maga a téma meghatározza, mert Babba Mária-ról, az *Istennőről*, Akinek Csíksomlyón álló csodatévő szobrához évente százezrek zarándokolnak, hogy segítségét, védelmét, áldását kérjék viszontagságos életükhöz, mindaddig csak elvélve olvashattunk a néprajzi irodalomban.

Daczó Árpád saját gyűjtéseire alapozva meglehetősen teljes képet fest a gyimesi nép hitében élő Babba Mária-ról, s ebből a képből a kereszténységet megelőző "pogány" vallás istennőalakja bontakozik ki szereink előtt. Babba Mária, a Szép Szűz Mária az áldott állapotban lévő asszonyok és a magatehetetlen magzatok segítője, védelmezője (14/232), Óhoz fordulnak fohászok az ellő állatokért, de vihar, "nagy üdö" esetén is. (14/233) Nála keres menedéket az ártatlanul szenvedő, Ő segíti az embert, hogy felgyógyuljon betegségéből, Ő kíséri el, ha messzi útra indul, s oltalmazva vigyazza szerencsés hazatérését. (14/234) Babba Mária, Aki mindent tud (14/231), adja az embereknek a javakat is, az ételt, a ruhát, (14/232) "vagyis a bölcsőtől a sirig az élet minden vonatkozásában mindenütt és mindenkor Babba Mária a fő oltalom, menedék és segítség." (14/234) Babba Mária *Istennő*, "a gyermekeknek ő volt az egyetlen Isten, a felnőtteknek pedig egyenlő volt az Istennel." (14/235) Babba Mária *Holdistennő*, Aki az égen járva mindent belát, mindent tud, mindent vigyáz. (14/236)

*Effigies B. Mariae V. in Csik Somlyó, in
Diocesis et M. Princ. Transilvaniae.*

Babba Mária "csodákkal jeleskedő" szobra a csíksomlyói kegytemplomban (Jordánszky nyomán)